

Tạp chí Khoa học và Kinh tế Phát triển
Trường Đại học Nam Cần Thơ

Website: jsde.nctu.edu.vn

Kiến tập thể trong các vụ án đòi bồi thường thiệt hại do hành vi gây ô nhiễm môi trường – kinh nghiệm từ nước ngoài và một số gợi mở cho Việt Nam

Nguyễn Chí Dũng^{1*}

¹Khoa Luật - Trường Đại học Nam Cần Thơ

*Người chịu trách nhiệm nội dung: Nguyễn Chí Dũng (email: ncdung@nctu.edu.vn)

Ngày nhận bài: 17/12/2023

Ngày phản biện: 21/01/2024

Ngày duyệt đăng: 29/01/2024

Title: *Class actions in cases claiming compensation for damages caused acts that cause environmental pollution - experience from foreign countries and some suggestions for Vietnam*

Keywords: *damages, class action lawsuit, environmental disputes*

Từ khóa: *bồi thường thiệt hại, kiện tập thể, tranh chấp môi trường*

ABSTRACT

Class action lawsuits are a type of legal action that is frequently used in environmental and consumer protection cases in various countries. This study examined the process of collective lawsuits in situations where individuals seek compensation for harm caused by environmental pollution in several countries, and offered recommendations for Vietnam.

TÓM TẮT

Kiến tập thể là một hình thức tố tụng đặc biệt được áp dụng khá phổ biến trong các vụ kiện về môi trường hoặc các vụ kiện có liên quan đến vấn đề bảo vệ người tiêu dùng ở nhiều quốc gia. Nghiên cứu này khảo sát chế định kiện tập thể trong các vụ án yêu cầu bồi thường thiệt hại do hành vi gây ô nhiễm môi trường ở một số quốc gia và đưa ra một số gợi mở cho Việt Nam.

1. GIỚI THIỆU

Ô nhiễm môi trường đang là một trong những vấn đề nan giải đối với nhiều quốc gia, trong đó có Việt Nam. Thực tiễn cho thấy, các vụ ô nhiễm môi trường thường gây ra thiệt hại trên diện rộng, không chỉ tác động đến một vài cá nhân mà còn tác động đến một khu vực, một cộng đồng dân cư [5]. Trong nhiều vụ gây thiệt hại về môi trường, số lượng người bị ảnh hưởng

có thể lên tới con số hàng chục nghìn người. Do số lượng người bị thiệt hại lớn cùng với thiệt hại xảy ra trên một khu vực địa lý rộng lớn dẫn đến việc khởi kiện yêu cầu đòi bồi thường thiệt hại cũng gặp nhiều khó khăn. Trong một số trường hợp, thiệt hại xảy ra trên một diện tích địa lý rộng nhưng thiệt hại cho từng cá nhân lại không đáng kể để đề yêu cầu bồi thường. Tuy nhiên, nếu xét cả cộng đồng nạn nhân thì mức thiệt hại

sẽ là một con số rất lớn. Bên cạnh đó, trong nhiều trường hợp, thiệt hại đối với từng cá nhân là đáng kể nhưng việc khởi kiện chi phí tốn kém, đồng thời các thủ tục khởi kiện phức tạp dẫn đến việc người bị thiệt hại ngần ngại khởi kiện độc lập. Chính vì vậy, ở một số nước có nền lập pháp phát triển đã đặt ra chế định kiện tập thể để áp dụng đối với các vụ án mà có số lượng đương sự đông và những người này cùng bị thiệt hại trong một hoàn cảnh giống như nhau. Do vậy, việc nghiên cứu chế định kiện tập thể ở một số nước, từ đó vận dụng để xây dựng chế định kiện tập thể ở Việt Nam là điều cần thiết hiện nay.

2. PHƯƠNG TIỆN VÀ PHƯƠNG PHÁP

Nghiên cứu này thực hiện bằng phương pháp định tính qua việc phân tích và tổng hợp các tài liệu có liên quan.

3. KẾT QUẢ VÀ THẢO LUẬN

3.1 Nhận diện pháp lý về kiện tập thể

Kiên tập thể là phương thức kiện trong đó nhiều nguyên đơn có thể cùng kiện một bị đơn theo những hình thức nhất định. Phương thức kiện tập thể thường được áp dụng phổ biến trong các vụ việc có nhiều nguyên đơn. Nghiên cứu luật nước ngoài cho thấy, có các hình thức kiện tập thể như sau:

i) Kiện tập thể lựa chọn không tham gia: Hình thức kiện tập thể lựa chọn không tham gia được áp dụng phổ biến ở Hoa Kỳ. Theo Tòa án tối cao Hòa Kỳ: “Khởi kiện tập thể là một phương pháp tổ tụng cho phép một hoặc nhiều nguyên đơn đệ trình và khởi kiện cho một nhóm lớn hơn” [6]. Theo mô hình này, tất cả những người đáp ứng đủ điều kiện là nguyên đơn của vụ kiện sẽ được mặc định tham gia vụ kiện, trừ khi họ tuyên bố rõ ràng không tham gia vụ kiện. Trong trường hợp yêu cầu khởi kiện được chấp nhận thì tất cả nhóm người đều được bồi thường, mặc dù họ không đứng ra khởi kiện.

Ngoài Hoa Kỳ, phương thức kiện tập thể lựa chọn không tham gia cũng được áp dụng ở Nhật Bản, Australia, Canada và một số quốc gia khác.

ii) Kiện tập thể lựa chọn tham gia: Hình thức này cho phép một nhóm nguyên đơn sẽ cùng khởi kiện hoặc ủy quyền cho một hoặc một số người đại diện đứng đơn kiện. Trong trường hợp này,

Phán quyết của Tòa án chỉ ràng buộc với những người có tên trong đơn kiện [6]. Hay nói cách khác, nếu người bị thiệt hại không điền tên vào đơn kiện thì họ sẽ phải khởi kiện với tư cách cá nhân nếu họ mong muốn được bồi thường. Hình thức kiện này được sử dụng phổ biến ở các nước thuộc dòng họ Civil law như Pháp, Đức, Italia. Các quốc gia theo truyền thống dân luật phản đối hình thức kiện tập thể không lựa chọn tham gia, vì trái với nguyên tắc tự định đoạt của đương sự do không tham gia vào vụ kiện nhưng vẫn bị ràng buộc bởi phán quyết.

3.2 Một số lợi ích của kiện tập thể

Phương thức kiện tập thể mang lại nhiều lợi ích cho nhiều bên liên quan, trong đó có thể kể đến một số lợi ích sau đây:

Thứ nhất, kiện tập thể tiết kiệm được thời gian, công sức và chi phí cho một số lượng lớn nguyên đơn. Trong các vụ kiện có một số lượng lớn nguyên đơn, nếu tách mỗi nguyên đơn thành một vụ kiện độc lập sẽ dẫn đến tốn kém thời gian, công sức và chi phí cho người khởi kiện và gây áp lực cho cả phía cơ quan giải quyết tranh chấp do số lượng vụ án lớn. Chẳng hạn, nếu 6.973 hộ nông dân bị thiệt hại trong vụ Vedan đồng loạt khởi kiện đòi Vedan bồi thường thì sẽ có 6.973 đơn kiện và 6.973 vụ kiện mà ngành tòa án phải xem xét, giải quyết [3]. Với chế định kiện tập thể, thay vì tất cả những người bị thiệt hại phải khởi kiện và Tòa án phải thụ lý hàng trăm thậm trí hàng chục nghìn vụ án độc lập thì chỉ cần một hoặc một nhóm người

tham gia tố tụng và tòa án cũng chỉ cần thụ lý và giải quyết trong một vụ án nhưng phán quyết vẫn sẽ ràng buộc tất cả các đương sự, thậm chí ràng buộc cả những đương sự không tham gia tố tụng đối với phương thực kiện tập thể lựa chọn không tham gia. Giáo sư Jay M. Feinman đã nhận định rằng: “Một số tòa án coi các vụ kiện tập thể như là phương tiện hiệu quả để bác bỏ khá nhanh chóng một số lượng lớn các khiếu nại; ngay cả một vụ kiện tập thể có thể phức tạp và nhiều thủ tục công kênh; nó vẫn tốt hơn hàng ngàn hoặc hàng chục ngàn vụ kiện riêng lẻ” [2].

Thứ hai, kiện tập thể góp phần tăng cơ hội được bồi thường cho người bị thiệt hại. Trên thực tế, có những trường hợp người bị thiệt hại do hành vi gây ô nhiễm môi trường nhưng họ có những hạn chế về kiến thức pháp luật hoặc không đủ thời gian, công sức và tài chính để theo đuổi một vụ kiện. Hơn nữa, trên thực tế, người dân thường có tâm lý ngại kiện tụng. Bên cạnh đó, trong một số vụ việc, giá trị thiệt hại nhỏ nên người bị thiệt hại đã không khởi kiện. Do vậy, trong nhiều trường hợp người bị thiệt hại không khởi kiện để yêu cầu bồi thường và do vậy họ mất đi cơ hội được bồi thường. Với chế định kiện tập thể, những người không tham gia tố tụng nhưng họ vẫn được bồi thường sẽ góp phần tăng cơ hội được bồi thường cho người bị thiệt hại. Mặt khác, “với sức mạnh của tập thể thì việc thực hiện nghĩa vụ chứng minh của người bị thiệt hại sẽ có nhiều thuận lợi hơn và mang tính thuyết phục hơn” [9].

Thứ ba, cho phép kiện tập thể sẽ tác động đến các chủ thể sản xuất, kinh doanh, từ đó buộc họ phải thực hiện các biện pháp nghiêm ngặt nhằm phòng ngừa, hạn chế gây ô nhiễm môi trường. Việc quy định phải từng cá nhân khởi kiện sẽ có nhiều người không khởi kiện vì các lý do đã nói ở trên. Việc gây thiệt hại nhưng lại

không phải bồi thường hoặc bồi thường thấp sẽ khiến cho các chủ thể sản xuất, kinh doanh không có ý thức trong việc bảo vệ môi trường. Với chế định kiện tập thể, nguy cơ các chủ thể gây ô nhiễm môi trường sẽ phải bồi thường cao hơn, số tiền bồi thường lớn hơn, từ đó buộc các chủ thể sản xuất kinh doanh phải có ý thức bảo vệ môi trường để tránh việc phải đối mặt với nguy cơ phải bồi thường với số tiền lớn.

3.3 Quy định pháp luật của một số quốc gia về kiện tập thể

Ở Hoa Kỳ, theo quy tắc tố tụng dân sự liên bang thì một vụ kiện tập thể chỉ được tiến hành khi đáp ứng các điều kiện sau: (i) Số người khởi kiện quá lớn đến mức việc tiếp nhận các vụ kiện riêng rẽ là không thể thực hiện được; (ii) Phải có những vấn đề thực tế và pháp lý chung cho cả nhóm; (iii) Các yêu cầu hoặc lời biện hộ của người đại diện các bên phải phù hợp với nhóm người tham gia; (iv) Các bên đại diện bên đại diện phải bảo vệ một cách thích hợp lợi ích của nhóm [8]. Bên cạnh việc đáp ứng bốn điều kiện nêu trên thì việc tiến hành các vụ tố tụng riêng biệt có thể tạo ra các rủi ro: (i) các phán quyết không nhất quán hoặc khác nhau đối với từng thành viên tập thể sẽ thiết lập các tiêu chuẩn ứng xử không tương thích cho bên phản đối tập thể; hoặc (ii) các phán quyết liên quan đến từng thành viên tập thể mà, trên thực tế, sẽ gây bất lợi cho lợi ích của các thành viên khác không phải là các bên tham gia phán quyết cá nhân hoặc sẽ làm suy giảm hoặc cản trở đáng kể khả năng bảo vệ lợi ích của họ. Do hầu hết các nguyên đơn trong vụ kiện tập không tham gia quá trình tố tụng nhưng toàn bộ các thành viên đều phải tuân thủ phán quyết của Tòa án, vì thế pháp luật Hoa Kỳ quy định, Tòa án phải gửi cho tất cả các thành viên để thông báo cho họ đầy đủ về các sự việc đang xảy ra nhằm cho họ cơ

hội lựa chọn không tham gia vào vụ kiện tập thể mà kiện riêng rẽ.

Ở Thái Lan, chế định kiện tập thể được xây dựng dựa trên mô hình “lựa chọn không tham gia” của Hoa Kỳ. Theo pháp luật Thái Lan, để khiếu nại được chấp nhận là một vụ kiện tập thể, đương sự phải chứng minh được yêu cầu đó dựa trên cùng một quyền phát sinh từ: (i) Cùng một sự kiện chung và (ii) Cùng một nguyên tắc pháp luật. Trong đó, cùng một sự kiện chung được hiểu là sự kiện đem lại các quyền như nhau cho một nhóm người. Cùng một nguyên tắc pháp luật được hiểu là bản chất pháp lý của các sự kiện giống hệt nhau nơi mà quyền bắt nguồn từ lỗi dân sự hoặc do sự phá vỡ hợp đồng, tuy nhiên thiệt hại xảy ra có thể không giống nhau [6]. Theo BLTTDS Thái Lan, trong vòng 45 ngày kể từ ngày ra thông báo chính thức, những người không muốn tham gia vụ án sẽ phải gửi thông báo đến Tòa án để thông báo với Tòa án về việc mình không tham gia vụ án. Những người này có quyền yêu cầu bồi thường bằng việc khởi kiện một vụ án độc lập.

Ở Pháp, cơ chế đưa ra các vụ kiện tập thể chỉ thông qua cơ sở chọn tham gia. Hành động kiện tập thể được mở cho một danh mục xác định và những người như vậy có cơ hội tham gia nhóm. Quy trình chọn kiện tập thể trải qua hai giai đoạn: Phán quyết pháp lý về mức độ trách nhiệm của bị đơn và giai đoạn bồi thường [4]. Trong giai đoạn này, thẩm phán phải đánh giá khả năng chấp nhận hành động và trách nhiệm pháp lý của bị đơn. Thẩm phán cũng sẽ xác định: (i) tiêu chí bồi thường; (ii) cách xác định nhóm người tiêu dùng mà bị đơn có thể phải chịu trách nhiệm pháp lý; và (iii) cách thông báo cho các thành viên của nhóm này về phán quyết. Sau khi có phán quyết về trách nhiệm pháp lý, hiệp hội có thể thương lượng và thỏa thuận với bị đơn về

số tiền bồi thường trong giới hạn do thẩm phán quy định. Trường hợp các bên thỏa thuận được về mức bồi thường thì bị đơn chi trả số tiền bồi thường đã thỏa thuận cho những tổn thất phải gánh chịu cho các thành viên trong nhóm đã “chọn tham gia”. Đồng thời, thẩm phán ra phán quyết về trách nhiệm pháp lý phải phê chuẩn thỏa thuận hoặc thỏa thuận một phần đạt được giữa các bên và được các thành viên của nhóm liên quan chấp nhận. Trường hợp các bên không đạt được thỏa thuận giải quyết thì thẩm phán có trách nhiệm đưa ra phán quyết về việc bồi thường. Theo pháp luật của Pháp, trong các vụ kiện tập thể về vấn đề môi trường, chủ thể có quyền kiện tập thể là các hiệp hội bảo vệ môi trường đã được cơ quan có thẩm quyền phê duyệt thực hiện hoạt động trong ít nhất ba năm trong lĩnh vực bảo vệ môi trường. Người đại diện khởi kiện tập thể chỉ có thể đại diện cho thể nhân. Không có vụ kiện tập thể nào có thể được đưa ra để bồi thường cho các pháp nhân về những tổn thất phải gánh chịu.

3.4 Một số gợi mở cho Việt Nam

Trong thời gian gần đây, các gây thiệt hại về môi trường có liên quan đến nhiều người ngày càng gia tăng. Để tăng khả năng được bồi thường cho người bị thiệt hại, cũng như nhằm góp phần răn đe, phòng ngừa hành vi gây ô nhiễm môi trường, qua đó góp phần bảo vệ môi trường, đòi hỏi Việt Nam cần sớm nghiên cứu cơ chế giải quyết các tranh chấp môi trường phù hợp, trong đó nghiên cứu bổ sung chế định kiện tập thể trong BLTTDS năm 2015 để áp dụng cho các vụ án yêu cầu bồi thường thiệt hại do hành vi gây ô nhiễm môi trường.

Hiện nay, vấn đề kiện tập thể vẫn chưa được ghi nhận cụ thể trong Bộ luật Tố tụng dân sự (BLTTDS) năm 2015. Mặc dù BLTTDS năm 2015 có quy định về việc nhập vụ án khi có

nhiều nguyên đơn cùng khởi kiện một bị đơn (Bộ luật Tố tụng dân sự, 2015) [1]. Điều này, có nghĩa là mỗi nguyên đơn vẫn phải khởi kiện riêng một đơn, sau đó Tòa án mới thực hiện thủ tục nhập vụ án. Hơn nữa, việc có quyết định nhập vụ án hay không còn phụ thuộc vào ý chí của Tòa án. Theo một tác giả nhận định: “Tuy vậy, pháp luật cũng không đề cập đến khả năng liệu một hoặc một số nguyên đơn đó có đại diện cho lợi ích của các nguyên đơn khác không. Hay nói cách khác, đây vẫn là nhập nhiều vụ án riêng biệt thành một vụ án theo cách “cơ học”, không phải theo cơ chế đại diện của kiện tập thể” [7].

Nghiên cứu pháp luật nước ngoài cho thấy, kiện tập thể đã được ghi nhận tại nhiều quốc gia có nền lập pháp phát triển như Hoa Kỳ, Anh, Pháp, Đức, Italia. Trong khu vực ASEAN, nhiều quốc gia như Indonesia, Thái Lan, Philippines, Malaysia cũng đã ghi nhận chế định khởi kiện tập thể. Điều này cho thấy, kiện tập thể là xu hướng phát triển tất yếu của một nền tư pháp hiện đại. Với những lợi ích của chế định khởi kiện tập thể như đã phân tích ở trên cũng như nhằm bảo đảm sự tương thích của pháp luật Việt Nam với pháp luật các nước trên thế giới cũng như trong khu vực, tác giả cho rằng, BLTTDS năm 2015 cần sớm bổ sung chế

định kiện tập thể, trong đó quy định cụ thể về khái niệm kiện tập thể, xác định rõ các vụ tranh chấp được áp dụng chế định kiện tập thể, đồng thời quy định cụ thể quy trình tố tụng đối với các vụ kiện tập thể cũng như chi phí để tiến hành các vụ kiện tập thể. Theo tác giả, Việt Nam có thể nghiên cứu xây dựng chế định kiện tập thể theo phương thức lựa chọn tham gia. Bởi lẽ, nền lập pháp Việt Nam có nhiều điểm tương đồng với các nước theo truyền thống pháp luật Châu Âu lục địa. Hơn nữa, việc lựa chọn phương thức kiện tập thể lựa chọn tham gia cũng phù hợp với nguyên tắc tự định đoạt của được sự được quy định trong BLTTDS năm 2015 [1].

4. KẾT LUẬN VÀ ĐỀ NGHỊ

Kiện tập thể đem lại nhiều lợi ích cho các bên trong các vụ tranh chấp có nhiều nguyên đơn cùng bị thiệt hại với hoàn cảnh tương tự nhau. Chế định kiện tập thể đã được pháp luật nhiều quốc gia ghi nhận và đem lại nhiều lợi ích thiết thực cho tất cả các bên trong một vụ tranh chấp môi trường, đặc biệt là đối với người bị thiệt hại. Do vậy, trong thời gian tới, cần nghiên cứu bổ sung chế định kiện tập thể trong BLTTDS năm 2015, qua đó đáp ứng yêu cầu của thực tiễn, đồng thời bảo đảm sự tương thích giữa pháp luật Việt Nam với pháp luật các nước trên thế giới.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

[1] Bộ luật Tố tụng dân sự năm 2015.
 [2] Feinman, J.M. (2012). *Luật 101: Mọi điều bạn cần biết về pháp luật Hoa Kỳ*. Nxb Hồng Đức, TP. Hồ Chí Minh, trang 139.
 [3] Hồng Tú (2010). *Vụ Vedan – Khởi kiện tập thể được không*. <https://plo.vn/vu-vedan-kien-tap-the-duoc-khong-post234260.html>. Truy cập ngày 13/12/2023.
 [4] Brun, J-F, Renard, A., & Gimonet, C. *See the Overview of the Representative Action*

Directive. <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-european-class-actions/france>. Truy cập ngày 12/12/2023.
 [5] Nguyễn Nhị Phương Châm, Nguyễn Minh Châu (2021). Bồi thường thiệt hại do ô nhiễm môi trường - từ góc nhìn lý thuyết đến luật thực định của Việt Nam, *Tạp chí Nghiên cứu Lập pháp*, số 15.
 [6] Phan Thị Thanh Thủy (2018). Kiện tập thể trong giải quyết tranh chấp tiêu dùng ở một

- số nước Asean và những lợi ích cho Việt Nam, *Tạp chí nhà nước và pháp luật*, số 1 năm 2018, trang 41.
- [7] Quách Thúy Quỳnh (2013). Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng bằng các vụ kiện tập thể - kinh nghiệm nước ngoài và các gợi ý hoàn thiện pháp luật, *Tạp chí Nghiên cứu lập pháp*, số 16 (248).
- [8] *Rule 23. Class Actions – the 2014 Federal Rules Civil Procedure, USA.*
- [9] Vũ Hoàng Anh (2021). Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng theo pháp luật dân sự Việt Nam. *Tạp chí khoa học kiểm sát*, số 1 năm 2021, trang 53.